

УДК 378.04:316.61

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.36>**О. С. Казачінер**

доктор педагогічних наук,
доцент кафедри здоров'я людини, реабілітології
та спеціальної психології
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 016 «СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА» ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Статтю присвячено пошуку ефективних форм, методів і прийомів підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти до педагогічної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами. Відзначено, що проблема педагогічної реабілітації є надзвичайно актуальною в умовах інклюзивної освіти. Проте визначено відсутність окремої спеціальної освітньої програми підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти саме до педагогічної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами. Сучасний аналіз освітнього процесу у вищій школі свідчить, що майбутні фахівці потребують із боку викладачів підготовки та реалізації цього курсу в системі цілісного курсу з основ реабілітології. Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогічна реабілітація» є формування уявлення про особливості педагогічної реабілітації серед інших видів комплексної реабілітації, історію розвитку засобів педагогічної реабілітації та реабілітології загалом; засвоєння основних понять педагогічної реабілітації, її мети, завдань, фаз, основ, принципів; вивчення основних педреабілітаційних засобів і контингенту осіб, які потребують педагогічної реабілітації.

Було розроблено освітню програму «Педагогічна реабілітація». Предметом вивчення навчальної дисципліни є організація педагогічних реабілітаційних процесів на основі синтезу медичних, соціальних, психолого-педагогічних підходів до реабілітування дітей і дорослих людей з обмеженнями життєдіяльності. Програма розрахована на 150 годин (5 кредитів ЄКТС), із них лекційних – 20 год., семінарських – 40 год.). Програма мала на меті підготовку висококваліфікованого, конкурентоспроможного, інтегрованого в європейський і світовий науково-освітній простір фахівця з педагогічної реабілітації, що може кваліфіковано здійснювати виховну, просвітницьку, реабілітаційну діяльність із різним контингентом населення, а також сприяти гармонійному розвитку особистості, формуванню життєво необхідних навичок, підготовці до здобуття якісної освіти людиною з обмеженими можливостями здоров'я.

Доведено, що, оволодівши змістом освітньої програми, майбутній фахівець зі спеціальної освіти зможе якісно проводити педагогічну реабілітаційну діяльність з урахуванням контингенту, етіології захворювання, етапу реабілітації, а також індивідуальних, фізіологічних і вікових особливостей осіб з особливими потребами.

Ключові слова: спеціальна освіта, педагогічна реабілітація, реабілітаційна педагогіка, особи з особливими потребами, освітня програма.

Постановка проблеми. Проблема педагогічної реабілітації актуальна на сучасному етапі у зв'язку зі значною наявністю в закладах освіти дітей із соматичними та психічними порушеннями, зумовленими комплексом несприятливих соціально-біологічних факторів, а також поширеним явищем шкільної дезадаптації.

Важливою умовою успішного навчання вихованців з особливими освітніми потребами є організація їх педагогічної реабілітації, яку фахівці розглядають як невід'ємний напрям комплексного підходу до відновлення психофізичного потенціалу особистості. Від ефективності педагогічної реабілітації залежить не тільки засвоєння учнями зазначеної категорії державних стандартів освіти,

а й розвиток їхнього інтелектуального потенціалу, ключових, міжпредметних і предметних компетентностей, готовності до подальшого навчання після закінчення школи.

Поряд із порушеннями психофізичного розвитку у дітей спостерігається соціальна дезадаптація, порушення соціальних контактів, низький соціометричний статус, що поглиблює порушення їх психічного розвитку, негативно впливає на емоційно-вольову сферу та процес здобуття освіти. Тому актуальним є проведення педагогічної реабілітації дітей з цією категорією дітей для відновлення втрачених соціально-психічних функцій. Ця проблема у соціально-психологічній літературі вивчена недостатньо порівняно з фізичною реабілітацією.

У зв'язку з цим виникає гостра потреба у підготовці фахівців до здійснення педагогічної реабілітації осіб з особливими потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Нині в Україні є низка досліджень питання соціально-педагогічної, фізичної, медичної реабілітації осіб з особливими, в т. ч. і з освітніми, потребами. Так, це наукові розвідки Т. Баб'як, Н. Єгонської, Н. Максимової, Т. Міненко, В. Панок [1], А. Гордєєвої [2], Л. Гриценок [3], Г. Єдинак [4], І. Корякіної [6], Г. Мозгової [8], О. Муквіч, Т. Камінської [9], В. Николаєвої [10], М. Тютюнник [11] та ін.

Зокрема, І. Корякіною зазначено, що педагогічна реабілітація – це система заходів виховного характеру, спрямована на формування особистісних якостей дитини-інваліда, значущих для її життєдіяльності, активної життєвої позиції, яка сприяє інтеграції дитини у навчальні заклади для здобуття необхідної освіти. Нею висвітлено погляди науковців на один із видів методу арт-терапії – образотворчу діяльність – як найефективніший засіб розвитку творчих здібностей дітей з особливими потребами; розроблено систему роботи щодо формування творчих здібностей, збагачення духовної культури дітей з особливими потребами під час занять з образотворчої діяльності.

Дослідження М. Тютюнник присвячено проблемі соціально-педагогічної реабілітації дітей старшого дошкільного віку з вадами у фізичному розвитку засобами творчої гри. Автором пропонується дидактично-корекційна модель використання творчої гри-комплексу, адаптація якої передбачає активізацію фізичних та особистісних якостей, різних сфер життєдіяльності дитини.

Г. Єдинак з'ясовано, що в комплексі реабілітаційних заходів значне місце посідають фізичні вправи. Зауважено, що підходи до організаційного, змістового і контрольо-діагностичного рівнів не враховують сучасних тенденцій розвитку галузі фізичної культури, зокрема використання генетичних маркерів як основ технологій педагогічного управління фізкультурно-реабілітаційними заходами в роботі з дітьми, що мають обмежені можливості.

У свою чергу, Л. Гриценок висвітлено причини та масштаби проблеми «дітей вулиці», проаналізовано особливості їх вікового розвитку, особистісні зміни у дітей під впливом вуличного середовища. Автором наведено психологічну характеристику схильних до адиктивної поведінки дітей і підлітків; розкрито вплив психотропних речовин на здоров'я та формування особистості дітей, а також викладено соціально-психологічний підхід у роботі з «дітьми вулиці», розглянуто питання їх психолого-педагогічної та навчально-пізнавальної реабілітації.

На жаль, наукових праць, присвячених проблемі підготовки вчителів-реабілітологів, нині обмаль. О. Кондратьєвою [5] уточнено визначення поняття «фахівець фізичної реабілітації». Автором визначено завдання й обов'язки вчителя фізичної реабілітації. Зазначено, що специфічною відмінністю діяльності вчителя фізичної реабілітації є навчання дітей, які мають вади у фізичному розвитку, різного виду вправ для підтримання та відновлення стану здоров'я та функціональних можливостей їхнього організму з метою їх подальшої соціалізації у суспільстві. Крім того, питання підготовки фахівців із фізичної реабілітації студіювали Н. Белікова, Ю. Долинний, О. Погонцева, М. Рижкова та ін. Проте підготовка фахівців із педагогічної реабілітації є надзвичайно актуальною та потребує обов'язкового дослідження.

Таким чином, аналіз наукової літератури з теми дослідження свідчить про те, що явище педагогічної реабілітації потребує подальшого вивчення і що бракує розвідок стосовно підготовки фахівців у системі вищої освіти щодо здійснення цього виду реабілітації.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення основних аспектів підготовки майбутніх фахівців зі спеціальності 016 «Спеціальна освіта» для оволодіння необхідними професійними знаннями, вміннями, навичками й особистісними якостями щодо здійснення педагогічної реабілітації осіб з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. Нами було розроблено освітню програму для спеціальності 016 «Спеціальна освіта», яка має назву «Педагогічна реабілітація». Предметом вивчення навчальної дисципліни є організація педагогічних реабілітаційних процесів на основі синтезу медичних, соціальних, психолого-педагогічних підходів до реабілітування дітей і дорослих людей з обмеженнями життєдіяльності. Програма розрахована на 150 годин (5 кредитів ЄКТС), із них лекційних – 20 год., семінарських – 40 год. Програма мала на меті підготовку висококваліфікованого, конкурентоспроможного, інтегрованого в європейський і світовий науково-освітній простір фахівця з педагогічної реабілітації, що може кваліфіковано здійснювати виховну, просвітницьку, реабілітаційну діяльність із різним контингентом населення, а також сприяти гармонійному розвитку особистості, формуванню життєво необхідних навичок, підготовці до здобуття якісної освіти людиною з обмеженими можливостями здоров'я.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Педагогічна реабілітація» є формування уявлення про особливості педагогічної реабілітації серед інших видів комплексної реабілітації, історію розвитку засобів педагогічної реабілітації та реабілітології загалом; засвоєння основних понять педагогічної реабілітації, її мети, завдань,

фаз, основ, принципів; вивчення основних педреабілітаційних засобів і контингенту осіб, які потребують педагогічної реабілітації.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні: **знати**: особливості й умови проведення педагогічної реабілітації; форми організації педреабілітаційної діяльності, мету, завдання, принципи; контингент, який потребує педагогічної реабілітації; основні засоби педагогічної реабілітації; терапевтичний вплив засобів педагогічної реабілітації, їх вплив на освітній процес для дітей з особливими освітніми потребами; **вміти**: аналізувати літературу з проблем освіти дітей з ООП, педагогічної реабілітації; моделювати та поєднувати основні засоби педагогічної реабілітації; проводити педреабілітаційну діяльність з урахуванням контингенту, етіології захворювання, етапу реабілітації, а також індивідуальних, фізіологічних і вікових особливостей дітей з ООП.

Представимо зміст навчальної дисципліни за модулями і темами.

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади педагогічної реабілітації як науки

Тема 1.1. Педагогічна реабілітація як наука. Педагогічна і соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями. Феномен реабілітаційної педагогіки. Реабілітаційна педагогіка як наука: предмет, методологічна основа. Зміст, мета, завдання, принципи, об'єкти, суб'єкти, засоби педагогічної реабілітації. Установи для проведення педагогічної реабілітації. Напрями реабілітаційних програм для дітей з ООП.

Тема 1.2. Рання педагогічна і соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями. Завдання системи раннього втручання. Фахівці команди раннього втручання. Методи ранньої діагностики розвитку дитини. Програми раннього розвитку дитини: Методика Глена Домана, Методика Монтесорі, Методика Зайцева, Методика Нікітіних, Методика П.В.Тюленєва, Методика Сесіль Лупан, Методика Масару Ібука, Методика Джекі Сілберг, Методика Гмошинської, Програми загального розвитку на сайті «Study-Smile». Комплексна програма розвитку, навчання та виховання дітей раннього віку «Соняшник».

Тема 1.3. Психолого-педагогічний супровід дітей із порушеннями розвитку. Зміст, мета і завдання психолого-педагогічного супроводу. Види (напрями) роботи з психолого-педагогічного супроводу. Педагогічний супровід. Мовленнєво-педагогічний супровід. Дефектологічний супровід. Посада асистента вчителя, асистента дитини. Зміст їхніх обов'язків. Команда психолого-педагогічного супроводу. Створення інклюзивного освітнього середовища в закладі освіти.

Тема 1.4. Особливості навчання дітей з порушенням розвитку. Основні напрями соціально-пе-

дагогічної реабілітації дітей з обмеженими можливостями: формування вмінь і навичок побутової адаптації; виховання моральних звичок, орієнтованих на виявлення турботи про близьких, догляду за кімнатними рослинами і домашніми тваринами. Форми, методи та прийоми навчання дітей із порушенням розвитку. Альтернативна комунікація як засіб соціальної реабілітації дітей з обмеженими комунікативними можливостями.

Змістовий модуль 2. Педагогічна реабілітація як сфера практичної діяльності

Тема 2.1. Реабілітаційні заходи для дітей з особливими освітніми потребами. Індивідуальна програма реабілітації дитини з ООП. Правила, яких необхідно дотримуватися при організації педагогічної та соціальної реабілітації з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку з обмеженими можливостями. Вимоги до корекційно-розвиткового середовища. Основні правила створення позитивного емоційного фону реабілітаційних заходів. Реабілітаційний ефект праці.

Тема 2.2. Психолого-педагогічна корекція порушеного розвитку дитини з ООП засобами мистецтва. Емоційний розвиток за допомогою сприйняття художніх образів, музичних творів, залучення до творчої художньої діяльності спільно з батьками, виховання любові до природи. Особливості використання засобів образотворчої діяльності в роботі з кризовими категоріями клієнтів і в соціальних інститутах. Терапевтична функція засобів прикладного мистецтва у роботі з обдарованими дітьми.

Тема 2.3. Використання лялькотерапії у реабілітації дітей, які отримали психічну травму. Види ляльок і їхнє призначення. Маріонетка. Тростева лялька. Планшетна лялька. Рукавична лялька. Тіньова лялька. Інші види ляльок. Етюди та лікувальні вистави: зміст, тематика проведення. Проведення міні-заняття за методикою лялькотерапії.

Тема 2.4. Ліплення, конструювання, плетіння, виготовлення м'якої іграшки та інші види діяльності та їх роль при роботі з різними категоріями клієнтів. Методика роботи з пластиліном. Ліплення з тіста. Роль сувенірної продукції у прикладних методиках соціальної роботи. Плетіння як ефективний вид прикладних методик для роботи з похилими людьми. Виготовлення м'якої іграшки – ефективний вид прикладних методик для роботи з різними типами сімей. Роль зображення об'ємних предметів при роботі з розумово відсталими дітьми та дітьми з ДЦП.

Тема 2.5. Використання працетерапії у реабілітаційній роботі. Трудотерапія зайнятстю. Трудотерапія в діагностиці професійних можливостей людини. Трудотерапія як засіб професійної реабілітації. Використання працетерапії з розумово відсталими та дітьми з психоемоційними порушеннями.

Тема 2.6. Просвітницько-педагогічна робота з членами сімей дітей з обмеженими можливостями. Соціально-психологічні проблеми сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями. Реабілітаційна культура та реабілітаційна активність батьків. Просвітницько-педагогічна робота серед батьків. Патронажна робота. Форми групової та індивідуальної роботи з батьками. Основні поняття теми: реабілітаційна культура, реабілітаційна активність, групова робота, індивідуальна робота, група підтримки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, з усього викладеного вище можна дійти висновку про те, що проблема педагогічної реабілітації є надзвичайно актуальною в умовах інклюзивної освіти. Проте бракує окремої спеціальної освітньої програми підготовки майбутніх фахівців зі спеціальної освіти саме до педагогічної реабілітації осіб з особливими освітніми потребами. Сучасний аналіз освітнього процесу у вищій школі свідчить, що майбутні фахівці потребують із боку викладачів підготовки та реалізації цього курсу в системі цілісного курсу з основ реабілітології.

Було розроблено освітню програму «Педагогічна реабілітація». Предметом вивчення навчальної дисципліни є організація педагогічних реабілітаційних процесів на основі синтезу медичних, соціальних, психолого-педагогічних підходів до реабілітування дітей і дорослих людей з обмеженнями життєдіяльності. Програма передбачає підготовку висококваліфікованого, конкурентоспроможного, інтегрованого в європейський і світовий науково-освітній простір фахівця з педагогічної реабілітації, що може кваліфіковано здійснювати виховну, просвітницьку, реабілітаційну діяльність із різним контингентом населення, а також сприяти гармонійному розвитку особистості, формуванню життєво необхідних навичок, підготовці до здобуття якісної освіти людиною з обмеженими можливостями здоров'я.

Отже, оволодівши змістом освітньої програми, майбутній фахівець зі спеціальної освіти зможе якісно проводити педагогічну реабілітаційну діяльність з урахуванням контингенту, етіології захворювання, етапу реабілітації, а також індивідуальних, фізіологічних і вікових особливостей осіб з особливими потребами.

Предметом подальших наукових пошуків, на наш погляд, може стати розробка освітніх програм із педагогічної реабілітації у системі підвищення кваліфікації вчителів-реабілітологів, які б передбачали інші форми, методи та прийоми розвитку їхньої професійної компетентності: тренінги, майстер-класи, вебінари, нові активні форми роботи: старт, стем, стап, буткемп, рефреш-технології.

Список використаної літератури:

1. Психолого-педагогічна реабілітація дітей, вилучених із праці на вулиці / Т. Баб'як, Н. Єгонська, Н. Максимова, Т. Міненко, В. Панок ; ред. : О.П. Петрашук, І.І. Цушко ; Міжнар. прогр. з виконання найгірших форм дит. праці в Україні, Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи, Громад. орг. Донец. молодіж. дебат. Центр. Київ : Ніка-Центр, 2003. 232 с.
2. Гордеева А.В. Реабилитационная педагогика в образовательном процессе. Москва, 2003. 226 с.
3. Психолого-педагогічна реабілітація «дітей вулиці»: навчально-методичний посібник / Л.І. Гриценко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська, В.Г. Панок, О.П. Петрушак, Т.О. Міненко, А.С. Терніченко, І.І. Ткачук, І.І. Цушко, Л.О. Цушко ; Укр. наук.-метод. центр практ. психології і соц. роботи АПН України. Київ : Ніка-Центр, 2004. 291 с.
4. Єдинак Г.А. Реабілітація дітей шкільного віку з церебральним паралічем як педагогічна проблема. *Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту*. 2003. № 7. С. 49–57.
5. Кондратьєва О. Особливості підготовки і професійної діяльності вчителя фізичної реабілітація. *Рідна школа*. 2011. № 11. С. 78–80.
6. Корякіна І.В., Конопленко Н.М. Педагогічна реабілітація дітей 5–7 років з особливими потребами засобами образотворчої діяльності. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти*. 2011. Вип. 1 (44). С. 159–163.
7. Ляшенко В.І. Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. пед. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 2005. 20 с.
8. Мозгова Г.П. Психосоматична патологія у дітей із порушеннями психофізичного розвитку та їх медико-психолого-педагогічна реабілітація : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.04 / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2010. 42 с.
9. Муквіч О.М., Камінська Т.М. Організація профілактично-реабілітаційних заходів у дітей в умовах школи. *Соврем. педиатрія*. 2016. № 3. С. 15–18.
10. Николаєва В.І. Соціально-педагогічна реабілітація підлітків із сімей груп ризику в центрах соціальних служб сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.05 / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2009. 20 с.
11. Тютюнник М.І. Соціально-педагогічна реабілітація дітей в спеціальних дошкільних закладах освіти засобами творчої гри : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 1999. 20 с.

Kazachiner O. Preparation of future specialists on 016 “Special education” for people with special needs’ pedagogical rehabilitation

The article is devoted to the search for effective forms, methods and ways of future specialists in special education preparation for pedagogical rehabilitation of people with special educational needs. It is noted that the problem of pedagogical rehabilitation is extremely important in the context of inclusive education. However, the absence of a separate special educational program for future specialists in special education preparation specifically for the pedagogical rehabilitation of people with special educational needs. Modern analysis of educational process in higher education shows that future specialists require teachers’ preparation and implementing this course in a comprehensive course on the basics of rehabilitation. The main tasks of studying the discipline “Pedagogical Rehabilitation” is to form an idea of the peculiarities of pedagogical rehabilitation among other types of comprehensive rehabilitation, the history of pedagogical rehabilitation development and rehabilitation in general; mastering the basic concepts of pedagogical rehabilitation, its goals, tasks, phases, fundamentals, principles; study of basic pediatric rehabilitation facilities and contingent of people who need pedagogical rehabilitation.

As a result of the study, the educational programme “Pedagogical Rehabilitation” was developed. The subject of study of the discipline is the organization of pedagogical rehabilitation processes based on the synthesis of medical, social, psychological and pedagogical approaches to the rehabilitation of children and adults with disabilities. The programme is designed for 150 hours (5 ECTS credits), of which 20 hours of lectures and 40 hours of seminars. The programme was aimed at preparing a specialist in pedagogical rehabilitation who is highly qualified, competitive, integrated in European and world scientific and educational space, who can perform educational, educational, rehabilitation and development activities preparation for getting a quality education by a person with disabilities.

It has been proved that mastering the content of the educational program, a future specialist in special education will be able to perform qualitative pedagogical rehabilitation activities taking into account the contingent, the etiology of the disease, the stage of rehabilitation, as well as the individual, physiological and age characteristics of people with special needs.

Key words: *special education, pedagogical rehabilitation, rehabilitation pedagogy, people with special needs, educational programme.*